

До спеціалізованої вченої ради
Херсонського державного університету
Юридична адреса:
вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73003
Фактична адреса:
вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ,
Україна, 76018

ВІДГУК

доктора юридичних наук, професора офіційного опонента
Митрофанова Ігоря Івановича на дисертацію Березнікова Олександра
Володимировича за темою «Кримінально-правова характеристика наруги над
могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081

Правовий аналіз кримінально протиправних деліктів проти моральності, та зокрема, кримінального правопорушення, що полягає в нарузі над могилою, місцем поховання або тілом померлого, є досить складним. Це кримінально каране посягання, передбачене статтею 297 Кримінального кодексу (далі – КК) України, становить значну суспільну небезпеку. Так, за даними Офісу Генерального прокурора, у 2023 році було зареєстровано 353 кримінальні правопорушення за статтею 297 КК України. У 2024 року ця кількість зросла до 374, а за перші шість місяців 2025 року склала 192. Це робить особливо актуальним порівняльний аналіз статті 297 КК України (наруга над могилою) з іншими схожими кримінально протиправними деліктами, такими як статті 178 (пошкодження релігійних споруд), 179 (незаконне заволодіння предметами, що становлять історичну, наукову чи культурну цінність) та 298 (незаконне проведення пошукових робіт на об'єктах культурної спадщини). Точне розмежування цих кримінально-правових нормативів є критично важливим для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень. Питання співвідношення наруги над могилою з іншими подібними статтями викликає значний інтерес як серед науковців,

так і серед практиків, оскільки від цього залежить дієвість захисту суспільних відносин у сферах моралі, релігії та культурної спадщини.

До того ж соціально-правова небезпека цього діяння зумовлена кількома факторами: 1) порушення моральних цінностей – воно руйнує правомірні очікування соціуму щодо збереження духовних, релігійних і історичних традицій; 2) моральна шкода близьким і родичам померлих, що є однією з найболючіших форм страждань; 3) деструктивний вплив – таке правопорушення негативно впливає на суспільну атмосферу; 4) загострення конфліктів – подібні дії можуть стати причиною міжетнічних, міжконфесійних і політичних конфліктів.

Не можна розглядати ці проблеми у відриві від тих питань, що безпосередньо прив'язані до конкретного кримінально-правового нормативу, оскільки норма кримінально права є поєднанням норм Загальної й Особливої частин КК. Ці норми, наприклад, не лише визначають вичерпний перелік засобів впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, але й встановлюють правила їхнього застосування. Ці приписи є особливим видом норм кримінального права, які формують специфічну групу покарань. Це пов'язано з тим, що: диспозиція (частина норми, що описує об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону кримінального правопорушення) вказує на суспільну небезпеку діяння. Отже, вона визначає ступінь караності та встановлює основне покарання. Санкційні ж приписи (інша частина норми) конкретизують процедурні питання застосування всіх кримінально-правових засобів впливу, що зафіксовані в статтях Загальної й Особливої частин КК України.

Кримінально-правові засади формування та розвитку сучасної системи захисту гідного ставлення до померлих і місць поховання висвітлені в роботах таких учених як Л. М. Абакіна-Пілявська, О. М. Бандурка, Н. О. Горб, К. В. Гуляков, С. Ф. Денисов, О. О. Дудоров, Л. С. Кучанська, А. В. Ландіна, В. А. Ломако, Б. М. Одайник, О. С. Сотула, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк, О. І. Ющик і інші науковці. Попри велику кількість наукових праць, питання правового регулювання цієї сфери залишаються не до кінця систематизованими та розробленими.

Актуальність кваліфікаційної наукової праці підтверджується ще тим, що обраний напрям дисертації відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу та права Херсонського державного університету «Теорія та практика реформування галузевого законодавства України» (державний реєстраційний номер 0118U006817) як складової наукової теми № 86/16 Південного регіонального центру НАПрН «Актуальні напрямки розвитку юридичної науки для подальшого розвитку регіонів України», затвердженої Президією Національної академії правових наук 18 жовтня 2013 року.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації.

Мета дисертації: комплексна кримінально-правова характеристика проблем встановлення покарання за наругу над могилою, іншим місцем поховання або тілом померлого, а також формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідної норми Кримінального кодексу України та підвищення ефективності застосування кримінального законодавства.

Для досягнення цієї мети автором було виокремлено такі *завдання*:

- охарактеризувати історико-правові й міжнародно-правові аспекти кримінальної відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого;

- виявити важливі юридичні ознаки наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого;

- запропонувати детальний кримінально-правовий аналіз складу злочину наруги над могилою, іншим поховальним місцем чи тілом померлого;

- ураховуючи тенденції розвитку кримінального законодавства про наругу над могилою чи над іншим місцем поховання або над тілом померлого, опрацювати й науково обґрунтувати конкретні рекомендації щодо його вдосконалення та практики застосування.

Автор успішно виконав поставлені завдання та досягнув мети дослідження, надавши комплексну кримінально-правову характеристику проблем встановлення покарання за наругу над могилою, іншим місцем поховання або тілом померлого, а також формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідної норми КК України та підвищення ефективності застосування кримінального законодавства.

Для цього в роботі використано такі загальнонаукові й спеціально-наукові методи: *діалектичний* – застосовано у всіх розділах дисертації, у їхньому взаємозв'язку, а також для формування висновків і пропозицій за темою дослідження; *історико-правовий* – використано для виявлення історичного розвитку законодавства, яке передбачало відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (підрозділ 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* – використано для зіставлення положень законодавства України про наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого з відповідними положеннями кримінального законодавства країн Європи (розділи 1.3); *логіко-семантичний* – застосовано для глибшого аналізу поняттєвого апарату (підрозділи 1.1; 1.2; 1.3; 2.1; 2.2; 2.3; 3.1; 3.2); *догматичний* – використано з метою виявлення можливостей покращення норм статті 297 КК України (розділи 2; 3); *системного аналізу* – застосовано для з'ясування внутрішньої структури та місця кримінального правопорушення, передбаченого статтею 297 КК України (розділ 2, 3, 4).

Висновки, викладені в кваліфікаційній науковій праці, є переконливими й аргументованими. Для підтримання своїх тез автор використав 260 джерел, серед яких наукові різні історичні джерела, що відтворюють динаміку встановлення покарання за аналогічні кримінально карані делікти в різні періоди розвитку правової системи країни, праці в галузі теорії кримінального права, Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Цивільний кодекс України, закони і підзаконні акти, що регулюють відносини у сфері моральності в Україні, а також нормативно-правові акти зарубіжних країн. Дослідження базується на солідній

теоретичній підставі, що включає наукові напрацювання в сфері кримінально-правової охорони моральності вітчизняних і зарубіжних науковців.

Під час виконання кваліфікаційної наукової праці О. В. Березніков виявив вміння працювати з різними групами джерел, систематизувати, синтезувати й узагальнювати великий фактологічний матеріал, вдумливо аналізувати перебіг подій, використовуючи міжпредметні та міждисциплінарні зв'язки з різних галузей знань (філософії, психології, медицини, кримінології, загальної теорії права). Це дозволило здобувачеві ступеня доктора філософії виконати дослідження з обраної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів. Робота характеризується такими результатами:

Сутнісно та за змістом дисертація є цілісним і системним науковим дослідженням. У ній здійснено порівняльно-правовий аналіз і надана кримінально-правова характеристика кримінально протиправного делікту, передбаченого ст. 297 КК України. Автор розробив теоретично обґрунтовані рекомендації для удосконалення чинного кримінально-правового нормативу, зафіксованого ст. 297 КК України. Це сприятиме підвищенню ефективності регулюючої та відновлювальної функції кримінального права в цій сфері. Дослідження містить елементи наукової новизни та має важливе значення як для науки кримінального права, так і для практичного застосування зазначеного нормативу.

Це уможливило автору *вперше* запропонувати:

- авторське визначення осквернення поховання як поняття, вживаного в кримінально-правовому контексті. Отже, осквернення – це протизаконний вплив на поховання, перераховані у ч. 2 ст. 297 КК України в будь-який спосіб, який характеризується паплюженням їх духовних і ціннісних якостей, пов'язаних з пам'яттю про героїчні вчинки померлих і суспільною пам'яттю про важливі події і неможливістю використання за призначеною метою;

- авторське визначення руйнування поховання як поняття, вживаного в кримінально-правовому контексті. Отже, руйнування – це протизаконний вплив на

поховання, перераховані у ч. 2 ст. 297 КК України в будь-який спосіб, який характеризується значною зворотною втратою ними духовних і ціннісних якостей, пов'язаних з пам'яттю про героїчні вчинки померлих і суспільною пам'яттю про важливі події і значним обмеженням використання за призначеною метою, із можливістю відновлення;

– авторське визначення поховання померлого як поняття, вживаного в кримінально-правовому контексті. Поховання померлого слід розуміти як цілісний процес, що передбачає виконання обрядових заходів і ритуалів від моменту констатації смерті до захоронення останків у землю або колумбарну нішу, розвіювання праху над визначеною територією, зберігання урни з прахом вдома або в іншому місці, спеціально не призначеному для зберігання такого роду предметів, а також облаштування місця поховання згідно із звичаями та традиціями, які не суперечать законодавству;

– авторське визначення утримання місця поховання як поняття, вживаного в кримінально-правовому контексті. Отже, утримання місця поховання – це комплекс заходів, спрямованих на підтримання належного стану та охорону місця поховання, яке включає регулярне прибирання, догляд за могильною спорудою, рослинністю та іншими елементами декору, відновлення та ремонт пошкоджених частин, а також забезпечення збереження та дотримання естетичних, культурних і релігійних норм, пов'язаних з місцем поховання. Ці заходи можуть здійснюватися як родичами померлого, так і спеціалізованими організаціями чи особами, уповноваженими відповідно до законодавства. Утримання місця поховання триває протягом тривалого часу, аж до повного зникнення матеріальних слідів поховання, і виходить за межі ритуалу поховання;

– забезпечення кримінально-правового захисту принципу гідного ставлення до тіл мертвонароджених дітей, які досягли двадцяти двох тижнів внутрішньоутробного розвитку, для чого необхідно включити до предмету злочинної наруги, передбаченої ст. 297 КК України, поняття «тіло людини, мертвонародженої після двадцяти двох

тижнів вагітності». Померлі в утробі матері заслуговують на шанобливе ставлення суспільства та повинні стати елементом похоронної справи, оскільки вони належать до людського роду. Особливо це стосується дітей, які народилися мертвими на пізніх термінах вагітності, після двадцяти двох тижнів вагітності. Наруга над тілами таких дітей є так само аморальною і соціально небезпечною, як і наруга над тілами людей, які померли біологічною смертю;

У науковій кваліфікаційній праці також:

– *вдосконалено* поняття намогильних споруд, під якими слід розуміти архітектурні чи скульптурні конструкції, що містять пам'ятні написи й встановлюються для вшанування пам'яті померлих. До таких споруд відносяться пам'ятники (надгробки) у вигляді стел, обелісків, плит, скульптур, хрестів, а також склепи, пантеони, мавзолеї з внутрішніми приміщеннями та інші стаціонарні елементи, наприклад, огорожі, квітники, столи та лавки. Квіти, вінки, лампадки та інші предмети, залишені на похованнях, слід вважати предметами ритуальної належності, а не спорудами;

– *уточнено*, що будівлі, призначені для організації поховань й утримання місць поховань, включають лише ті, що розташовані на території кладовищ і використовуються для проведення похоронних або поминальних церемоній, такі як каплиці, крематорії, зали для прощання та ритуальні зали. Інші будівлі на кладовищах, такі як адміністративні приміщення, охоронні будівлі, склади для зберігання інвентарю та магазини ритуальних товарів, не слід відносити до цієї категорії;

– *обґрунтовано*, що не можуть бути предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, скелетовані, муміфіковані чи заспиртовані останки людини, які використовуються в музеях та навчальних закладах, оскільки вони служать освітнім та науковим цілям і втрачають свою ритуальну функцію, стаючи частиною матеріальної культури. Якщо ж такі останки мають історичну або культурну цінність, їх захист підпадає під ст. 298 КК України, яка встановлює відповідальність за умисне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток культурної спадщини;

Цікавими є положення, що набули подальшої перспективи точки зору згідно з якими:

– основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, визнаються суспільні відносини, що забезпечують повагу до гідності померлих, включаючи охорону їхніх тіл, місць поховання та пов'язаних із ними ритуальних предметів. Це визначення охоплює не лише традиційні моральні та етичні норми, але й враховує сучасні ритуальні практики. Повага до померлих є важливим аспектом суспільної моралі, що відображає рівень цивілізованості суспільства та сприяє збереженню соціальної гармонії. Порушення цих норм завдає моральної шкоди родичам та близьким померлих, моральному здоров'ю суспільства і може спричинити конфлікти на етнічному та релігійному ґрунті;

– ч. 3 ст. 297 КК України повторює зміст ч. 2 цієї норми щодо предмету кримінально протиправного посягання, що призводить до юридичної колізії і створює неоднозначність у правозастосуванні. Крім того, після 2023 року значно розширився перелік поховань героїв, за посягання на які встановлюється відповідальність у ч. 2 ст. 297 КК України, проте у ч. 3 цієї ж статті цей перелік залишився без змін, що робить ч. 3 менш релевантною та актуальною у порівнянні з ч. 2 ст. 297 КК України. З огляду на вищезазначене, доцільно розглянути можливість виключення фрагменту з ч. 3 ст. 297 КК України, який дублює положення ч. 2 цієї ж кримінально-правової норми.

У науковій кваліфікаційній праці пропонуються нова редакція статті про наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого в Кримінальному кодексі України та доповнення до Закону України «Про поховання та похоронну справу». Дисертаційне дослідження містить і інші положення та висновки, які є внеском у доктрину кримінального права та мають суттєве значення для розвитку сучасної України.

Оцінювання змісту дисертації й її оформлення. Кваліфікаційна наукова праця характеризується продуманою структурою за змістовим навантаженням, науково

коректними та вичерпними висновками. Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження та складається із вступу, чотирьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 253 сторінки, список використаних джерел 260 найменувань.

Текст кваліфікаційної наукової праці О. В. Березнікова написаний науковою мовою. Здобувач ступеня доктора філософії показав свої здібності до наукового пошуку, вміння коректно вести дискусію й аргументувати свою власну точку зору. Дисертація оформлена відповідно до встановлених вимог, основні її положення достатньо повно відображені в наукових публікаціях.

Захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії – це важливий етап у становленні науковця. Він є своєрідною експертизою, що допомагає оцінити рівень наукової зрілості здобувача. Безперечно, цьому процесу найбільше сприяє об'єктивна, неупереджене та доброзичливе оцінювання наукових здобутків дисертанта. Зазвичай, така оцінка допомагає вдосконалити роботу та скоригувати науковий світогляд.

Тому, з огляду на це, я б хотів висловити кілька методичних зауважень, побажань та порад. Сподіваюся, вони будуть корисними для подальшого поглиблення дослідження цієї проблематики автором.

1. Щодо визначення мети й її узгодження з темою дисертаційного дослідження.

У кваліфікаційній праці вказано, що метою дослідження є комплексний кримінально-правовий аналіз проблем відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або тілом померлого, а також формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідної норми Кримінального кодексу України та підвищення ефективності застосування кримінального законодавства. Разом з тим метод системного аналізу в контексті методології й організації юридичних наукових досліджень передбачає розгляд об'єкта як складної системи, що складається з взаємопов'язаних елементів. У юридичній науці він дозволяє аналізувати правову систему, законодавство чи окрему галузь права як

цілісний організм (Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : навчальний посібник. Кременчук : Видавництво «НОВАБУК», 2023. 312 с.). Інакше кажучи, системно аналізуються проблеми відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або тілом померлого. Але при такому не можна зрозуміти яким буде предмет дослідження, який визначений здобувачем як кримінально-правова характеристика наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Тобто, на мій погляд, необхідно було уточнити ці поняття в роботі, тому наступна порада буде виглядати так.

2. Автор необґрунтовано мало уваги приділяє теоретичним питанням реалізації кримінальної відповідальності наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, а обмежується лише складом розглядуваного кримінального правопорушення як підстави для реалізації кримінальної відповідальності. Указавши на кримінально-правові засоби реалізації, автор мав би змогу глибше дослідити питання практичного застосування конкретних кримінально-правових засобів впливу на осіб, які вчиняють наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого.

3. На жаль, в кваліфікаційній науковій праці О. В. Березнікова не проводить порівняльне дослідження ст. 297 КК України з текстом проєкту КК України. Так, в статті 7.6.8 «Наруга над померлою людиною» проєкту КК України (станом на 21.07.2025 року) встановлено, що особа, яка: 1) осквернила тіло (останки, прах) померлої людини, 2) незаконно розкопала могилу чи здійснила доступ до місця поховання, 3) незаконно заволоділа тілом (останками, прахом) померлої людини або розчленувала його, 4) незаконно заволоділа предметом, який перебуває в могилі, іншому місці поховання чи на тілі (останках, праху) померлої людини, 5) незаконно знищила або пошкодила місце поховання померлої людини чи місце пам'яті або 6) осквернила місце поховання померлої людини чи місце пам'яті, – вчинила злочин 3 ступеня. Стаття 7.6.2 проєкту КК України (станом на 21.07.2025 року) у пункті 2 містить знаками, що підвищують на два ступеня тяжкість злочинів, передбачених

статтями 7.6.8–7.6.11, щодо матеріального об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО.

Стаття 7.6.3 п. 2 містить ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь, передбаченого ст. 7.6.8, щодо унікального документа Національного архівного фонду України або унікальної культурної цінності України; п. 3 щодо культурної цінності чи об'єкта археологічної спадщини, що перебуває на тимчасово окупованій території України; п. 4 – щодо пам'ятника, місця поховання чи місця пам'яті, спорудженого на честь борців проти комуністичного, російського нацистського чи націонал-соціалістичного (нацистського, рашистського) тоталітарного режиму; п. 5 – щодо братської могили, декількох пам'ятників чи місця поховання або місця пам'яті масових жертв; п. 11 – вчинення його в особливий період чи в умовах надзвичайного стану; п. 12 – вчинення його з використанням обстановки, викликаной катастрофою, аварією, стихійним лихом, масовими заворушеннями, воєнними діями чи іншою надзвичайною подією.

Такий підхід заграв новими кольорами та надав можливість обговорення багатьох новел у встановленні покарання за наругу над могилою, іншим місцем поховання або тілом померлого.

4. Декілька зауважень щодо методології дослідження. Догматичний метод хоча і націлений на формалізацію та систематизацію норм права, прямо або опосередковано відштовхується від фактичних суспільних відносин, від самого життя. У юридичній догмі прямо або побічно, точно або приблизно, але відображається зміст справжнього життя людей. Чому магістральним напрямом рецепції римського права, своєрідним ядром європейської юридичної догматики було цивільне право? Тому що воно відображало найменш мінливий і найбільш фундаментальний елемент людського життя – матеріальні інтереси. Форми власності можуть бути різні, але те, що вона необхідна людині, – очевидний факт; форми й умови договорів можуть історично мінятися, але сам факт зобов'язальних відносин між людьми глибоко вкорінений в житті тощо. Норма права – це не тільки й не стільки сваволя законодавця, це факт життя, що народжує норму. Самі фактичні відносини, що мають місце між людьми,

народжують норму, що потім набуває форми позитивного права. У цьому випадку догматичний метод природно доповнюється історичним і соціологічним методами. Юрист-догматик, аналізуючи позитивне право, повинен мати, зазвичай, уявлення про зміст регульованих відносин (тут він виступає в ролі соціолога) й історії такого правового регулювання. Без цього ефективної юридичної конструкції не створити. І соціологічний, і історичний методи додатково стимулюють правника-догматика звертатися до дійсності, щораз обгороджуючи його від небезпеки відірватися від життя.

Окреме питання – філософсько-методологічний фундамент галузевої юридичної науки. Якщо навіть про догматичний метод у фахівців із галузевого права немає чіткого уявлення (це периферія їх уваги), то філософське підґрунтя їх пізнавальної діяльності, як правило, перебуває далеко за гранню їх професійних інтересів. Воно й зрозуміло, щоб підготувати добротний цивільний або кримінальний кодекс, зовсім не обов'язково чітко визначитися в своїх гносеологічних установах і вирішити для себе, якої філософської платформи ти дотримуєшся (марксистсько-ленінської, позитивістської, гегельянської або кантіанської). У дореволюційній юридичній науці тема методології звучала в основному у філософів, теоретиків і соціологів права. Фахівці з галузевого права, що не виходили за межі своєї науки, були в основному глухі до питань методології. У радянські часи тема методології в суспільствознавстві стає чи не першорядною, але не тому, що вона вважалася важливою в науковому аспекті, а через її ідеологічне значення: за допомогою методологічних установок Радянська влада реалізовувала принцип партійності, підганяючи соціальні науки під марксистську догму. Дотепер у дисертаційних роботах обов'язково присутній підрозділ, в якому здобувач визначає методологію свого дослідження. Із точки зору теорії науки ця вимога цілком обґрунтована, але, як уявляється, для більшості здобувачів у суспільних науках воно має суто формальний характер. Можна припустити, що історик, соціолог, філософ або юрист, що проводить дослідження, далекий від теми методології, не дуже замислюється, яких філософських концепцій

він дотримується (що скоріше недолік, ніж переваги).

У другій половині XIX – першій третині XX ст. завдяки роботам англо- і німецькомовних юристів (Дж. Остін, К. Бергбом, Г. Кельзен) складається юридичний позитивізм – напрям, за оцінюванням окремих авторів, що теоретично обґрунтовує догматичну юриспруденцію. У цьому випадку розбудовується приблизно такий посил, що юридичний позитивізм, формуючись на ґрунті філософії позитивізму, виробляє теоретико-методологічний інструментарій, яким згодом користується і догматична юриспруденція. Іншими словами, юридичний позитивізм, сформувавшись як метатеорія юридичної догматики, надалі починає впливати на неї. Зовні це виявилось в створенні загальної теорії права нормативістського напрямку, спрямованої на уніфікацію й удосконалювання галузевого понятійного апарата. Однак насправді співвідношення галузевої догматики й юридичного позитивізму трохи інше. Юридичний позитивізм виникає як результат прагнення правників перенести формальний метод у загальну теорію права та на цій підставі проаналізувати державні та правові явища. Загальні підходи юридичної догматики беруться за зразок і застосовуються в загальній теорії права та держави. Первинна тут юридична догматика, юридичний позитивізм вторинний. Галузева юридична догматика самодостатня, вона не потребувала та не має потреби в послугах ні позитивістської філософії, ні юридичного позитивізму. Коли з'являється філософія позитивізму та тим більше сам юридичний позитивізм, галузева догматика континентальної Європи вже сформована та досягла своїх класичних форм. Крім того, немає ніякого прямого зв'язку між юридичним позитивізмом кінця XIX – початку XX ст. і позитивістською філософією (якщо мати на увазі, наприклад, твори Дж. Остіна або К. Бергбома). Факт використання галузевою наукою догматичного методу вказує на його зв'язок не з філософським позитивізмом, а з формальною логікою. У догматичній юриспруденції ситуація приблизно така ж сама, як у природознавстві: застосовуються не принципи якої-небудь філософії, а набір методів, виведених із практики та зафіксованих формальною логікою (методи спостереження, описування, систематизації).

Таким чином, формально-догматичний метод – головний в догматичній юриспруденції – ніяк не пов'язаний ні з якою філософією. Два інших методи (історичний і соціологічний) також використовувалися не в зв'язку з якою-небудь філософією, вони виникали із практичної необхідності. Обидва методи піднімаються до рівня наукової методології, коли з'являються відповідні науки. На становлення історичного методу вплинули історична наука й історична школа права, соціологічний метод одержав популярність завдяки соціології.

На жаль, в кваліфікаційній науковій праці О. В. Березнікова не застосований соціологічний метод, що сприяв би дослідженню соціального підґрунтя для встановлення необхідності протидіяти розглянутому кримінально протиправному делікту засобами кримінального права.

Загалом, висловлені застереження та побажання не впливають на загальне позитивне оцінювання рецензованого дослідження, оскільки частина з них належить до дискусійних і, як правило, вони не торкаються основних, концептуальних положень дисертації, або ж мають рекомендаційний характер і розглядаються мною виключно як підстава для наукової дискусії на засіданні разової спеціалізованої вченої ради із захисту дисертації О. В. Березнікова, під час якої дисертант має можливість спростувати їх, відстоявши власні позиції, чи навести додаткові аргументи щодо власних висновків із метою покращення її подальших наукових розвідуваль.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації є надзвичайно актуальною, сформульовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, автор спромігся досягти поставленої в дослідженні мети. Архітектоніка дисертації, матеріальне наповнення розділів і висновків специфічних заперечень не викликають.

Кваліфікаційна наукова праця О. В. Березнікова написана на актуальну тему «Кримінально-правова характеристика наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» й є оригінальною, ґрунтовною, цілком завершеною працею, яка містить науково обґрунтовані результати проведеного дослідження. Дисертація

відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року; № 502 від 19.05.2023; № 507 від 03.05.2024), вимогам до оформлення дисертації, затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), а її автор Березніков Олександр Володимирович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

Професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського,
доктор юридичних наук, професор

І. І. Митрофанов